

**ВЛАДИМИР
ПИШТАЛО**

**ВИТРАЖ
У
СЕЋАЊУ**

ВИТРАЖ У СЕЋАЊУ

ХЛАДНО И ТОПЛО

(Пролог)

Десило се, драги читаоче, да сам прву књигу, започету у гимназији, привео крају речима:

Параде њрилатођавају уску њрадску ајмосферу замашним ѡредстојећим временима. За циркусима, уз музику од које се ѡлаче, долазе армије бањских ѡацијенајша и райњних инвалида, ѡжуриване од бесконачних збејова.

Иза расѡамећених емиранаша, убојих, озбиљних и ѡжртљиваних људи, иза свих крѡа и најрѡљених ѡредмејша, ѡ ѡтрадицији... има да се назре дим и ѡрашина као ознака ѡолико најављиване беде. Улице ујажене чекају ојасну ѡајшејику широких будућних дојађаја.

Прошло је шеснаест година. Ево, зурим у сопствене редове и питам се: Јесам ли знао? Је ли могуће да су чела размишљала о миру док су потиљци све време мислили на рат? Приче у првом делу ове књиге прате развој зла. Те приче сведоче о надвијању облака, о одласку пријатеља из града. Оне нехотично бедеже како се човек претварао у тотемску животињу.

Гадан је човек. Покварио се. Нема граница злу – шапће ми драги глас преко телефона. – Биће

потребна читава генерација да ваздух, разнесен гранатама, поново зацели. И, према самоостварујућем балканском пророчанству, чим наш свет зарасте, биће поново растрган.

Залуд свети Павле упозорава да је Заблуда нужна како би Истина могла бити препозната. Не теше нас теолошка умовања да су Зло и Добро десна и лева рука божја. „Шта су, уосталом, идеје пред страхотом тренутног”, упитао би Виткијевич.

*

Десило се да се у другом делу књиге писац снажно заљуљао на једној дорђолској љуљашци, искочио – и обрео се у Америци. Америку је Федерико Фелини назвао „земљом отворених простора и фантастичних градова, на граници између Вавилона и Марса”. Бројни су европски интелектуалци који ироничан однос према Америци сматрају обавезним. Журба да се изјави како у овој земљи „нема душе” је сумњива. Јер, можда душе нема у посматрачевим наочарима? Да подсетимо, то су исте наочари које на запаљеном Балкану нису виделе ништа сем сентиментализма и сензационализма. За те наочари, разумевање би било интимизирање.

*

А приближио се Крај Миленијума.

И горућа звезда је пала.

И трећина вода је постала крв.

И сад ми се привиђа да је *Европа на дику* – мој ум на мом срцу које се пропиње. Оно заболи сваки пут кад помислим на босанску трагедију. Нешто страшно се десило. Хиљаде Харонових барки превозе мртве преко неба. Од моја три града – Сарајева, Мостара и Београда – уништена су два. Да ли је баш задатак писца да нагађа хоће ли они који су их срушили умрети у кревету? Ако преко мегафона прозиваш оне који заслужују заборав – да ли им позајмљујеш своје име? И да ли зло остаје безимено и након што га именујеш?

*

Суфисти бележе да су Хладно и Топло одлучили да се сусретну, па су се узајамно блажили и помагали. Онда су се људи жалили: У наше време више ништа није врело ни ледено, него је све млачно. Чувши то, Хладно и Топло одбили су се једно од другог, да се више не приближе.

У атмосфери у којој сам одрастао, различите књиге твориле су једну културу. Католичанство није било даље од Православља ни ближе од Ислама. Када је тој ситуацији на трагичан начин дошао крај, најмање су изгубили они који ништа нису читали. Они

се нису морали а ни могли одрећи било које форме уљуђености. Народи Књиге слажу се да не треба чинити другоме оно што не бисте желели да вама буде учињено. Хилел је рекао да је у том суштина јеврејског Наука а да су остало коментари. Пророк Мухамед је сматрао да онај ко нема љубазности нема вере. Српско-византијски писар је уверавао: Будући људи, и сами милости потребити јесте... Проклет ко куне и благословен ко благосиља.

Изнова се показује да нема вечног правила које се неће растопити при примени. Морал је функционалан а демагогија вечна. „Шта се дешава са оним који одбија да препозна звер у себи?“, пита на једном месту Стивен Добинс. И одговара: „Бива поједен!“ Преостаје нам да се, заједно са Френсин Проуз, зачудимо колико илузија цивилизације зависи од непримећивања једних ствари и претварања да се друге никад нису десиле.

ПРИЧА ПАПАГАЈА

Сат звони и цепа ми душу. Звук будилника једва је успео да надјача девет венецијанских опера које су трештале у мом сну. У истом сну, Каналето је, потезима четкице, ређао беле палате, ловио „квалитет ваздуха” и уграђивао га у слику. Проклех град на граници са Дакијом у ком сам се пробудио. Шта овде има? Оранице... Пустош...

Крао сам минуте пре него што отклопим очи. У купатилу ме је уплашило подбуло лице које сам морао обријати. Затим ме посекао зимски ваздух, чим сам изашао у мрак. Ево, пречицом, по слеђеном благу, избијам на аутобуску станицу. Око мене се сударају службеници. У предјутарњем полумраку, они личе на ђаволе. Не могу одагнати мизантропију.

Фсссс! Фсссс! – аутобус фркће као кит. Маса крепаних лица притиска изнутра. У капутима, људи су дебљи. На силу се умувавам тамо где, наизглед, не може више нико стати. Међу телесима влада топли промискуитет. Трептим на једној ноzi, али остајем достојанствен као фламинго.

У таквој гужви да се дугмад кидају с капута ипак има неспутаних особа. Неспутана особа жели да удахне пуним плућима на штету туђег животног простора. Потребно је некад и по десет минута да

слободни син поља докучи да је мој лакат тврђи од његове јетре и да се повуче.

Аутобус 601 превози цело трудољубиво село Сурчин у град на посао. Станица код ИМТ-а прилика је да се повучем мало дубље, јер је притисак на врати-ма највећи. Ту сам се притајио и слушам неизбежне свађе:

Шофер (назално): Немој да ме узнемираваш.

Путник (осорно): Има да те узнемиравам.

Шофер (опет): Немој да ме узнемираваш.

Путник (упорно): Има да те узнемиравам.

Шофер: Немој сад сви да изађу из аутобуса због тебе.

Свадљиви путник незанимљив је и неописив. Настаје граја. Из граје се излеже каприциозан глас:

– Молим вас, немојте се наслањати. Немојте бити безобразни.

Старији Македонац разапе натекло лице:

– Море, безобразна си ти. Ко псето безобразна.

– Де ти је култура?

Путници закукурикаше:

– Ово је све полудело!

Невесео, схватам да су жене неупоредиво агресивније од мушкараца. Нарочито једна категорија госпођа које још претендују на то да су пожељне, а грабе и повластице старица. Овакав немио бабац замишља младог човека као неку врсту опруге, биолошки програмиране да се активира и дигне чим се

госпођа појави. Кад то изостане, жена озлојеђено гњечи усне, за ситницу спремна на свађу. Захвалимо богу што постоји чаробна реч која може зауздати лажу горопадницу.

Та реч је „баба”.

– Ђути, баба!

Кад се чаролија изусти, свадљивица свене: Значи стара сам. Значи то се види... па да...

Довитљиви путник може да одахне, остављајући госпођу сетним мислима. Путник зури у град, који се маглено плави на другој обали и мирно чека своју станицу.

Поштено говорећи, јутарњи аутобус још није право бабље време. Углавном су млађе жене. Начелно: дактилографкиње!

Моја станица је у Сарајевској улици, отровној од смога. Баба масне браде са подвољчићем силази из аутобуса. Сваким кораком извлачи ногу из узенгије и ја цептим чекајући иза ње.

Искрцао сам се и дигао очи. У небу се смркло а на земљи се стврдло. Журим ка бившем министарству железнице. Зграда је фараонска гробница са куполом и сатом. Има казнионичко унутрашње двориште и ходнике у којима би требало да раде само спелеолози. Интересантно је да је зграда опремљена лифтовима који се не заустављају, већ стално теку у оба смера, па се у њих ускаче и искаче. Ако вас занима, у

раним двадесетим годинама овог века пројектовао их је:

Stefan Sowitch & Co; Fabrik für aufzuge system schleren; Wien XVI/1 Wiesberggasse 14–18

Да ли у нашем ходнику, застром ускислим тапи-соном има икога срећног? О томе треба добро размислити пре него што професионално отпевушим „Добро јутро”. Ведрина је шкодљива а брижан израз штити од зависти.

Чим уђем, шта видим? Моја дубашвапска канцеларија широм је отворена а врата подупрта чивилуком. То је порука колегиница до нас:

„Ми смо дошле на време, а погледајте јесу ли они...”

– Сељанчуре! – каже бисернозуба Весна. Затим зева нарцисоидно и жваће слану и горку воћку – грејпфрут.

Дешавало се и да нам забраве канцеларију а кључ оставе код портира. Тај човек је мало суманут и сам са собом разговара. Мени често дође да дометнем неку реченицу у његову причу.

Двадесет до седам! Знам да нико неће ништа почети пре осам Свеједно куцам на врата управника штампарије. То је искусни трбоња, ћутљив као лубеница.

– Можемо ли јутрос да преламамо словеначки број? – замолим.

– Питај Ратка кад заврши „Железницу” – мрмља управник.

– Значи после паузе?

– Да.

Остављам га, заветовано озбиљног и одшепам назад у канцеларију. Сећам се, кад сам први пут ушао у њу, помислио сам: „Ја ћу овде да умрем!” Прозор гледа на мрачно унутрашње двориште. Кад је ова канцеларија тек почела да ме ублеђује, очи су саме сузиле од неона. Оближњи мушки клозет стално је умазан, чак и крвљу. Не могу себи да објасним како. У прво време сам овде чак и разговоре о времену сматрао превеликом отвореношћу.

Признаћу вам да у овом ходнику има повремених испада лудила. На пример, женкица зелених очију дотитра код директора и трепће:

– Ово више нема смисла, ја годину дана радим његов посао, а...

– Како годину? Зар ниси осам месеци била на боловању?

Тајац.

Покушавам да пишем. Соба лелуја око мене. Вера добује на писаћој машини. Она је једна млечна мама, са носићем претовареним наочарима. Долази нам остарели аквизитер. За њим улази Црвенокоса, са сукњом напетом преко бокова.

– Марија! Како ти се допало у Шведској? – поздравља је радознала Вера.

– Туга ме ухватила кад сам се вратила – каже Црвенокоса. – Смирено, фино, љубазно: ред!

Та девојка трепти као јасика и има дупе играчице.

– Да ли би желела да живиш тамо? – запиткивала је Вера.

– Или тамо или било где...

– Идите док сте млади – клима дундасти аквизитер.

– Мало су хладни... усмерени... – наставља Марија. – Придржавају се прописа. Ми нисмо нигде... Тешко дивљаштво.

Нова службеница упада да телефонира. Њен зној воња на укуван лук. Још су дечади из разреда сматрали да јој обрине претежу и сваки час их придржавали.

– Сине! Мама је! – јеца у слушалицу.

– Ратку нешто није јасно, иди до њега! – наређује Весна. Овакво зивкање цепа пажњу, успорава ум, и шкоди мом сталном унутрашњем послу: смишљању слика. Кад сам се запослио, загризао сам ђем, чим паднем у замишљеност – трзну узду. Службеник сам и, такорећи, губавац, од чијег живота отпада део по део.

– Како ти је ово промакло у прошлом броју? – пита Веснин глас.

– Не знам – кажем.

– Јеси ли обрачунао овај број? – устрајава глас.

– Нисам.

– Обрачунај – шкљоцнуше бели зуби.

Смути ми се док ходам низ ходнике. Дуги су, са подовима на шаховска поља и вуку као камини. Прехлађујем се, па навлачим јакну кад излазим из канцеларије. Срце ми слаби од дебљине зидова. Около једре дактилографкиње и конферишу ћеле. У дубини, на ланцима, висе сатови. Сушти кирикоовски амбијент... Дигох поглед, а велика казаљка штрећну за минут. Умор се појави у виду ужаса. На слабим ногама пењем се на спрат по кафу. Најзад седнем. У мојој глави стоји. Замочварило се.

– Назвати преводиоце – пишем на цедуљи коју ћу читати са неразумевањем.

Зашто преводиоце?

Због хонорара, који је уплаћен.

Решавам да продужим паузу за пола сата и да се успнем до редакције једног књижевног листа. Да је среће, могао бих да певам трчећи узбрдо. Овако дахтањем вучјака олакшавам себи стрмину. У пролазу залепрсах новчаницом над руком окате просјакиње.

– Хвала, бра-леее! – завапи Циганчица.

Ветар се са глумима натпевавао и климао антене.

Прозор дотичне редакције гледао је на мрачни процеп између зграда. Ако игде, овде би требало снимити „Злочин и Казну”. Чекам и читам, пошто у редакцији још нема никога. У следећем часу улази уредник са лицем Шпанца. Његова глава би пре триста година била послужена над крутом крагном. Ноктима једне руке чисти нокте друге:

– Какво си то лице назуо? – пита ме. – Хоћеш кафу?

– Дај.

– Шта ми ново радиш? – додацује из друге собе.

– Пишем песму. Зове се „Мачка која рони”. О једној нервно лабилној девојци.

– Све, бре, неке много интересантне – цери се он.

Докрајчим кафу и, при изласку, ударим на Живка Николића, који је по занимању друид. Он ми нешто попује. Ја се измигољим и трчим у мензу на доручак.

Тамо срчући, понављам покрет свих службеника који у тај час по мензама ручају. Једем немирних обрва, као да крадем. Преко пута запазих упале очи једне од оних београдских чапљи какве се срећу по овим местима. Има хумку на леђима и без разлога штреца раменима. Усплахирих се од близине тог створења. Кроз велики прозор тада просину сунце. Ја, бедни логораш, затиснуо сам очи и огрејао се као мачка, док ми је дљутав мирис мензе улазио у косу и одело.

– Био си у „Газели” – оњушили су ме, чим сам се појавио на вратима канцеларије.

Донео сам укус чорбе за ћутљивим уснама. Обрачунавам број. Бројим редове и множим их бројем слова у реду. Куцам списак и мучим се провером збира. Сад потписи...

– Тражио те онај, не знам како се оно зове... – зевну Весна.

– Младен?

– Није.

– Тражио те Ратко. Нешто му није јасно. Мораш у Царину!

До краја радног времена осетио сам се баш прљаво. Не знам којом бих досетком савладао оволику досаду. Газим низ ходник и љубазно отпоздрављам.

МАЧКА КОЈА РОНИ

Буди се њо њустѡим јуѡирима

Дрхѡи и бруји...

Смешкам се на службенице. Оне су утегнуте. Оне су моралне као светице. А има занимљивих кукова и усана...

Ако будем ишао у Царину, завршићу раније. Данас ветруштина сече и лупа љуљашкама. Уши су ми се смрзле и крцнуле би од шамара.

У београдским аутобусима, љубазност се третира као нека врста хромости. Пртим пуно наручје папира и носим главном уреднику. У Управи царина службеници не знају шта би без својих канцеларија. Кад би их истерали, они би се опет вратили. Међу њима ћу се наосмеживати и изгегати. Оцењиваћу гардеробу и фризуре жена. Љубазна нагваждања ће ме уморити. Руковања ће ми измустити шаку. Ја сам лош

глумац, за кога се стиди публика, не знам како ме оопште трпе. Ошамућен сам. Напокон слободан.

Како сам провео дан?

Провео, и ето.

При повратку кући не могу да избегнем огледало. Сам себи личим на уморног Бугарина. Ручам и преко главе се спуштам у кревет. Покушавам да читам роман, чија се радња дешава у дипломатским круговима и у ком личности не знају шта осећају. Али магла и слепило обавијају ми кожу: велики умор. Нисам га био свестан.

Предвече у собу бане носати пријатељ и грмне:

– У дубу ћеш се претворити!

Мој дан има две панике, два присилна буђења. О, Боже, шта сам ја себи? Шта ћу ја себи? Усправљам се у кревету. Обамро. Сав од топлог воска, досадан. Ово наоколо и није живот, већ неко догађање. Никако да се раседлам умора. Не стижем да пишем. Не стижем да читам. Ужелео сам се себе.

Широм отварам очи и признајем:

– Требало би живети срећније.

ПИСМО АНЂЕЛУ

Драги сине,

Руски парапсихолог недавно је стигао у Сарајево, испружио прсте, ослушнуо и звизнуо: „Каква напетост! Какав набој мржње!” А француски дипломата, кога познајем, обрисао је чело и рекао: „Немате појма како сам срећан што одлазим из Београда”. Руши се кућа од карата у којој живимо. О нама се, с правом, лоше говори по свим краљевинама и многи моји пријатељи отишли су да буду витезови на двору других владара. Чак ми је и келнер у ресторану пришао и тужно промрмљао: „Је ли, земљаче, хоће ли бити грађанског рата?”

Хоће ли се ђаволи којима је хладно огрејати великом несрећом, да ли ће грађанског рата бити – ја не знам. Једино је сигурно, сине Мишо, да се твом оцу у тај рат уопште не иде. Он би желео да доживи старост свог идола Хавиера Переире, колумбијског Индијанца, који је умро у 179. години. Најрадије бих заувек дисао уз тебе и маму док, као вечерас, загрљени гледате телевизију. Мама притиска образ уз твој и објашњава ти серију „Чудесни свет животиња”.

„Видиш, сове једу пухове.”

Ти се умиљаваш:

„А за кога ми навијамо?”

„За пуха, то је створењеце.”

„А сова?“

„Одвратна баба”, бечи она очи и замишља твоју баку. Успављује те тихим покретима, па опет гледа телевизију и пореди се са глумицама које сматрају најлепшим на свету. Најзад телевизор утихне, духови који раде у њему одлазе на починак. Ти спаваш, мама спава. Твој отац се узнемирио, узео хартију и почео да пише. Пошто не стиже да ти прича, наменио ти је ово писмо „за кад будеш велики”. Сумњам да ће држава у којој ћеш га отворити носити име оне у којој је написано.

Астролози виде човека као лутку коју невидљивим концима вуку звезде. Тако сам и ја, под утицајем звезда, прво уписао Филозофски факултет. Тамо сам гледао како студенти глупаве од размишљања, све док не изгубе сигурност да уопште постоје. После сам уписао књижевност, али тамо нико није волео оно што воли док му професори не кажу да сме. Уписао сам и завршио Правни факултет, баш зато што ме најмање занимао, да би оно што волим остало чисто. Касније сам се запослио у општини као правник на пословима исељавања. Посао ми је да чупам људе са места на коме су бесправно пустили корене.

Видиш сине, јелен је крунисани коњ, а чај је благословена трава. Такве су ствари занимале твог оца – особите! Називам се у трећем лицу, „твојим оцем”, јер мој живот никада није личио на мој, можда ће му тек с годинама постати сличан. Кад кажем да је у мом

животу недостајало чудно, мислим да је недостајало лепо – чудно, а ружног – чудног је, као што ћеш видети, било прилично.

Прво сам твоју мајку довео у стан код својих родитеља, а после неког времена смо тебе пренели преко прага као лампу. Моји родитељи су тако добили још два кућна таоца, без утицаја на свој живот. Калорије од три obroка дневно нису имали на шта да троше сем на свађу. Чегга год бих се дохватио, ударали би по души: остави! Ја сам се правио да то није мој живот и настојао да одолим.

Сви моји пријатељи још живе у египатском и вавилонском ропству. На прстима се ушуњавају у кућу јер немају куд да оду. Стан и посао су снови, па их родитељи држе на кратком ланцу.

Мој космати отац мувао се по кући го до појаса, са виклерима на грудима. Користио је сваку прилику да ми каже:

„Пао си у мојим очима.”

Ја сам одговарао:

„Клизаво је у твојим очима.”

Мајка је, руком на којој су оловка и кашика направиле жуљ, палила видео рекордер и гледала хепи-енде издвојене из различитих филмова. Забленута, оглушивала се на протесте да дете спава, а није се либила ни да испушта извесне звукове. Стално је узвикивала речи „моја кућа”: „Док си у мојој кући нећеш

се тако понашати... кад будеш био у својој кући, онда можеш...”

Отац и мајка су некад били облаци – тако велики. Ја сам тада био клица и само чекао да из њих падне киша па да оживим и порастем. После су они сахранили небо. Страшно је рећи, али постали су људоджери и покушали да поједу нашу срећу. Нису хтели да се нашале, већ да обогаље. Били су уверени да могу бити и идиоти и часни људи, па да ће у просеку некако испасти часни. Е, неће, веруј ми. По мом садашњем уверењу, не би била никаква штета да никад не упознаш бабу и деду.

Нисам био довољно моћан да се увредим. Од бесне слабости шутирао сам предмете по соби, па бих малаксао и пао на столицу. Твоја мама је мршала и сукње су почеле да јој се мотају око бедара, али је прилазила и гледала ме погледом срне са сломљеном ногом:

„Добро, зашто си такав?”

„Зато”, одговарао сам, „што на свету ништа није моје.”

На то ми је она скресала у лице:

„Не. Већ зато што си, заједно са мном, затворен у материци, дојиш се спољног света и само га оговараш.”

„Добро”, рекао сам. „Нећемо више остати затворени.”

Морао сам, да се патетично изразим, да изаберем себи кућу или гроб. Изабрао сам кућу. Ја и твоја мама смо изашли из тог стана као Ивица и Марица и небо је задрхтало.

Ставио сам само два ћебета у кофер, узео своју крхку жену за руку и извео је у Свемир. Свемир је био хладан и ми смо ишли нигде пустим улицама. Наиме, она је мислила да идемо нигде, а ја сам знао куда идемо. Зауоставили смо се испред једне новоградње у часу кад су васкрснула светла по становима.

Попели смо се на последњи спрат и стали пред једна негостољубива врата. Погледао сам и схватио да палидрвце које сам углавио у довратак није померано већ десет дана. Провалио сам негостољубива врата, па смо то вече прострли једно ћебе на паркет, а покрили се другим.

„Ето видиш”, рекла ми је жена, „како се Бог бриње за будале.”

Обрели смо се у окупираном стану као ослободитори Београда. Погледали смо се и празна соба је постала топлија. Док смо живели са кућним деспотима, сасвим сам заборавио љубавне захвате. Сад ми се пружила прилика да их обновим, и ноћ је пролетела за трен. Сутрадан смо променили браву, отишли по тебе и пренели моју збирку старих радио-апарата. Неке ствари су нам поклонили пријатељи, неке смо купили и, ево, живимо већ годину дана. Нико нас не дира.